

DIVPUSĒJA PRASĪBA LATVIJAS REPUBLIKAS CIVILPROCESA LIKUMĀ

ACTIO DUPLEX IN THE CIVIL PROCEDURE LAW OF THE REPUBLIC OF LATVIA

Ieva Čudina, *Mg. iur.*

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes doktorante

Summary

The Law of Civil Procedure of the Republic of Latvia contains the right of the plaintiff to bring an action and the right of the defendant to bring a counterclaim. The legal doctrine also distinguishes *actio duplex*, but the Civil Procedure Law of the Republic of Latvia does not regulate the procedure for submitting and hearing *actio duplex*. In legal doctrine, *actio duplex* is regarded as a claim which may be joined by the defendant without a counterclaim. The aim of the study is to examine the scope of *actio duplex*, its place in the Civil Procedure Law of the Republic of Latvia and find out how the concept of *actio duplex* harmonizes with the adversarial principle, the dispositive principle and the court's obligation to respect the limits of the claim.

Atslēgvārdi: civilprocess, prasība, pretprasība, divpusēja prasība, dispozitīvā princips

Keywords: civil procedure, claim, counterclaim, *actio duplex*, the dispositive principle

Ievads

Likuma “Par tiesu varu” 1. pantā noteikts, ka tiesu varu īsteno atbilstoši tiesiskuma principam un tiesnesis ir neatkarīgs un pakļauts tikai likumam.¹ Minētais saskan ar izpratni, ka tiesiskuma princips ietver tiesību virsvadību valsts varas realizācijā.²

Realizējot minēto principu praksē, nevar atstāt bez ievēribas Latvijas Republikas Satversmes³ (turpmāk – Satversme) 92. pantā ikvienam noteiktās tiesības aizstāvēt savas tiesības un likumiskās intereses taisnīgā tiesā.

Satversmes tiesa ir atzinusi, ka jēdziens taisnīga tiesa nozīmē arī valstij pienākumu pieņemt procesuālās normas, atbilstoši kurām tiesa lietas izskatītu kārtībā, kas nodrošinātu šo lietu taisnīgu un objektīvu izspriešanu.⁴

¹ Par tiesu varu: LV likums. Pieņemts 15.12.1992. [17.12.2020. red.].

² Osipova S. Nācija, valoda, tiesiska valsts: ceļā uz rītdienu. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2020, 330.–331. lpp.

³ Latvijas Republikas Satversme. Latvijas Vēstnesis, 01.07.1993., Nr. 43. [01.01.2019. red.].

⁴ Satversmes tiesas 28.09.2016. spriedums lietā Nr. 2016-01-01, 9. punkts. Latvijas Vēstnesis, 30.09.2016., Nr. 190.

Attiecīgi, lai panāktu tiesiskuma principa un tiesību uz taisnīgu tiesu pilnvērtīgu ievērošanu un nodrošināšanu, tiesiskajam regulējumam jāsaturs tāds formulējums, lai lietas dalībniekiem, vērstoties tiesā, būtu gan izprotamas un izpildāmas likumā ietvertās prasības, gan pēc vērsšanās tiesā būtu nodrošināta iespēja gūt pārliecību par tiesas rīcības tiesiskumu, t. i., vai tiesas rīcība un pieņemtie nolēmumi atbilst tiesiskajam regulējumam. Trūkstot kādam no šiem elementiem, tiesiskuma princips nevar pilnvērtīgi tikt īstenots un tiesības uz taisnīgu tiesu nevar pilnvērtīgi tikt nodrošinātas.

Modernā tiesību zinātne jau ir norādījusi, ka princips *iura novit curia* vairs nenozīmē to, ka tiesa “zina” tiesības. Šis princips nozīmē to, ka tiesa dialoga ceļā “izlemj”, kas ir tiesības. Tāpēc minētais princips pareizāk skanētu šādi – *iura iudicat curia*.⁵

Pēc šāda principa ar Latvijas Republikas Senāta Civillietu departamenta 2021. gada 8. jūnija spriedumu lietā SKC-542/2021 noteikts, ka prasība par kopīpašuma izbeigšanu ir divpusēja prasība (*actio duplex*).⁶

Divpusējas prasības jēdziens Latvijas Republikas tiesībās nav definēts, un tās īss skaidrojums ir ietverts vienīgi Civillikuma Lietu tiesību daļas komentāros par kopīpašuma izbeigšanu.⁷

Šā raksta uzdevums ir koncentrēti aplūkot divpusējas prasības jēdziena tvērumu un vietu Latvijas Republikas Civilprocesa likumā⁸ (turpmāk – Civilprocesa likums).

1. Divpusēja prasība

1.1. No Civilprocesa likuma 1., 74. un 127.–131. panta izriet, ka tiesvedība tiek uzsākta ar prasītāja vienpusēji celtu prasību pret atbildētāju par savu aizskarto vai apstrīdēto civilo tiesību vai ar likumu aizsargāto interešu aizsardzību, pret ko atbildētājam ir tiesības aizstāvēties, ceļot iebildumus pret prasību vai ceļot pretprasību.

Vispārīgā kārtībā celtās prasības noraidīšanas gadījumā atbildētājs ar tiesas spriedumu neiegūst nekādas no prasības priekšmeta izrietošas tiesības. Savukārt divpusējas prasības gadījumā atbildētāja iebildumi pārsniedz Civilprocesa likuma 74. panta ceturtajā daļā paredzētās aizstāvības robežas pret prasītāja celto prasību, un ar tiesas spriedumu no prasītāja par labu atbildētājam var tikt piešķirtas kādas tiesības un pienākumi bez pretprasības celšanas, jo divpusējas prasības gadījumā abām pusēm ir līdzvērtīgs statuss, un abas puses vienlaikus faktiski iegūst gan prasītāja, gan atbildētāja statusu⁹, kā arī visām tiesvedībā iesaistītajām personām ir iespēja prasības priekšmeta tvērumā izvirzīt savus prasījumus pēc būtības.

⁵ Latvijas Republikas Satversmes 92. pants: tiesības uz taisnīgu tiesu. Satversmes tiesas judikatūra. Autoru kolektīvs. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2020, 4. lpp.

⁶ Latvijas Republikas Senāta Civillietu departamenta 08.06.2021. spriedums lietā Nr. C30434016, SKC-542/2021. Pieejams: <https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs/civillietu-departaments/hronologiska-seciba?lawfilter=0&year=2021> [aplūkots 07.01.2022.].

⁷ Grūtups A., Kalniņš E. Civillikuma komentāri. Trešā daļa. Lietu tiesības. Īpašums. 2. izd. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2002, 277.–279. lpp.

⁸ Civilprocesa likums. Latvijas Vēstnesis, 03.11.1998., Nr. 326/330. [25.02.2022. red.].

⁹ Grūtups A., Kalniņš E. Civillikuma komentāri. Trešā daļa. Lietu tiesības. Īpašums. 2. izd. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2002, 277.–279. lpp.

Šādi divpusējas prasības tiek uzlūktas arī citviet: divpusējas prasības gadījumā tiesai izvērtēšanai nodotās tiesiskās attiecības nevar tikt izvērtētas, neietekmējot arī atbildētāja tiesisko stāvokli, un nav nozīmes tam, kura no strīdā iesaistītajām pusēm ir izvēlējusies pirmā vērsties tiesā;¹⁰ vienlaikus atbildētājs dispozivitātes principa realizācijas ietvaros var izvēlēties, kāda rakstura iebildumus pret prasību celt un vai celt.¹¹

Civilprocesa likumā nav noteikts regulējums tam, kuras prasības ir atzīstamas par divpusējām prasībām, kā arī nav noteikta kārtībā, kādā šādas prasības būtu iesniedzamas un izskatāmas tiesā.

Civilprocesa likuma 30.¹ nodaļā¹² regulēta tādu divpusēju prasību kā mantojuma dalīšana izskatīšana, taču regulējums nav vērst uz vispārīgu divpusēju prasību izskatīšanas kārtības noteikšanu.

Salīdzinot Šveices Civilprocesa kodeksa¹³ 87. pants paredz tiesības celt prasību par tiesisko attiecību grozīšanu, pieprasot konkrētu tiesību vai tiesisko attiecību izveidi, grozīšanu vai izbeigšanu. Tieši šīs prasības tiek vērtētas kā divpusējas prasības, lai gan vispārīgajos procesuālajos noteikumos par prasības veidiem Šveices Civilprocesa kodeksa 84.–90. pantā nav ietverti nekādi noteikumi par divpusējām prasībām. Tiesību doktrīnā, kas veltīta Šveices Konfederācijas (turpmāk – Šveices) civiltiesību izpētei, atzīts, ka divpusēju prasību regulējuma iztrūkums procesuālajās tiesību normās ir saistīts ar to, ka divpusējas prasības institūts un tiesības celt divpusēju prasību izriet no materiālajām tiesībām, tādējādi nav procesuālo tiesību institūts, un tāpēc procesuālās tiesības nesniedz atbildes uz jautājumiem, kādu ietekmi uz procesuālajām tiesībām rada materiālo tiesību īpatnības.¹⁴

Tā, piemēram, par divpusējām tiek atzītas šādas prasības:

- prasība par laulības šķiršanu saistībā ar laulības šķiršanas blakusprasījumiem, t. i., Šveices Civilprocesa kodeksa 292. panta pirmā daļa paredz tiesvedības turpināšanu saskaņā ar noteikumiem par laulības šķiršanu pēc kopīga lūguma, un Šveices Civilkodeksa¹⁵ 114. pantā norādītas tiesības gan uz laulības šķiršanas procesu pēc viena laulātā prasības, gan pēc prasības, kurai pēc tās celšanas tiesā pievienojas otrs laulātais;
- prasība par kopīpašuma izbeigšanu, ko regulē Šveices Civilkodeksa 651. panta otrā daļa, nosakot, ja kopīpašnieki nevar vienoties par sadalīšanas veidu, tiesa izdod rīkojumu par objekta fizisku sadalīšanu vai, ja tas nav iespējams, būtiski nesamazinot tā vērtību, par tā pārdošanu publiskā izsolē vai privātā izsolē starp kopīpašniekiem, t. i., prasība saskaņā ar šo pantu ir vēsta uz to, lai noteiktu kopīpašuma izbeigšanas veidu, kurā katrs kopīpašnieks var

¹⁰ Ammann D. Die Erbteilungsklage im schweizerischen Erbrecht. Zurich: Dike Verlag AG, 2020, 265.–267. lpp.

¹¹ Minnig Y., Prozessrechtliche Überlegungen zur antizipierten Abstandserklärung in Erbteilungsprozessen. Pieejams: https://www.ziv.unibe.ch/unibe/portal/fak_rechtwis/c_dep_private/ziv/content/e7688/e50302/e84414/e248082/e1031296/Minnig_ZZZ2019_Abstandserklaerung_ger.pdf. [aplūkots 27.03.2022.].

¹² Civilprocesa likuma komentāri. II daļa (29.–60.¹ nodaļa). Sagatavojis autoru kolektīvs prof. K. Torgāna un A. Laviņa zinātniskajā redakcijā. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2021, 131.–163. lpp.

¹³ Šveices Civilprocesa kodekss. Pieejams: https://www.fedlex-admin-ch.translate.goog/eli/cc/2010/262/en?_x_tr_sl=de&_x_tr_tl=lv&_x_tr_hl=en-US&_x_tr_pto=op,sc [aplūkots 10.04.2022.].

¹⁴ Ammann D. Die Erbteilungsklage im schweizerischen Erbrecht. Zurich: Dike Verlag AG, 2020, 265.–267. lpp.

¹⁵ Šveices Civilkodekss. Pieejams: https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/24/233_245_233/en#book_1/tit_1/chap_1/lvl_A/lvl_II_I [aplūkots 10.04.2022.].

iesniegt savus pieteikumus, neiesniedzot formālu pretprasību (tā sauktā divpusēja prasība jeb *actio duplex*)¹⁶;

- prasība par robežu noteikšanu, ko regulē Šveices Civillikodeksa 669. pants;
- mantojuma sadales prasība, ko regulē Šveices Civillikodeksa 604. panta pirmā daļa, paredzot, ka jebkurš mantinieks jebkurā laikā var pieprasīt, lai mantojums tiktu sadalīts, ja vien viņam vai viņai nav līgumā vai likumā noteikts pienākums palikt mantinieku kopības sastāvā.

Secīgi norāde, ka divpusēja prasība izriet no materiālajām tiesībām, neapzīmē to, ka materiālās tiesību normas regulē kārtību, kādā tiesā ceļama un izskatāma šāda prasība, bet gan tikai norāda uz lietu kategorijām, kurās materiālajās tiesību normās ietvertas prasības tiesības.

Šādi materiālajās tiesībās veikti ieraksti Šveices tiesu praksē un doktrīnā tiek atzīti par pamatu prasības ar šādiem prasības priekšmetiem uzskatīt par divpusējām prasībām, kas neuzliek par pienākumu iesniegt pretprasību un ko tiesa izskata, ņemot vērā iesniegtos pārējo lietas dalībnieku lūgumus.¹⁷

Novērtējot Latvijas Republikas Civillikumā¹⁸ (turpmāk – Civillikums) ietvertās materiālās tiesību normas, secināms, ka Civillikuma 182. pantā noteiktā tiesas prerogatīva noteikt saskarsmes tiesību izmantošanas kārtību, kā arī Civillikuma 1074. pantā noteiktās kopīpašnieka tiesības nepalikot kopīpašumā un Civillikuma 1075. pantā noteiktā tiesas prerogatīva noteikt kopīpašuma izbeigšanas veidu norāda uz šādu prasību divpusējo dabu.

Tāpat par divpusējām prasībām saskaņā ar Civillikuma 77., 89., 91. un 109. pantu ir uzskatāmas arī prasības par laulāto kopīgās mantas sadali, jo, lai noteiktu laulāto kopīgās mantas sastāvu, šo mantu nepieciešams nošķirt no katra laulātā atsevišķās mantas un atsevišķi iegūtās mantas, vienlaikus nosakot arī atsevišķās un atsevišķi iegūtās mantas sastāvu.¹⁹ Prasību par laulāto kopīgās mantas sadali neuzskatot par divpusēju prasību, veidojas tiesiska nenoteiktība situācijās, ja prasītāja prasība par mantas atzišanu par laulāto kopīgo mantu tiek noraidīta, bet atbildētājs nav cēlis pretprasību par mantas atzišanu par atbildētāja atsevišķo mantu.

Taču, tāpat kā Šveices tiesiskajā regulējumā, Latvijas Republikas nedz civiltiesiskais, nedz civilprocesuālais regulējums nedefinē divpusējas prasības jēdzienu un tvērumu, kā arī neparedz šādu lietu izskatīšanas kārtību.

1.2. Papildus secinātajam par to, kurās lietu kategorijās celtās prasības uzskatāmas par divpusējām prasībām, autores ieskatā nepieciešams izvērtēt, vai visas viena šāda priekšmeta prasības ir uzskatāmas par divpusējām prasībām.

Prasības pamatu veido apstākļi (juridiski fakti), uz kuriem prasītājs pamato savu prasījumu un kas jānorāda prasības pieteikumā, bet ne tiesību norma pati par sevi. Tiesai šie juridiskie fakti jāsaista ar tiesību normas hipotēzi par strīda pušu

¹⁶ Šveices Federālās Augstākās tiesas II Civiltiesību departamenta 14.10.2015. spriedums lietā Nr. 5A_174/2015. Pieejams: [https://www.bger.ch/ext/eurospider/live/de/php/aza/http/index.php?highlight_docid=aza%3A%2F%2F14-10-2015-5A_174-2015&lang=de&type=show_document&zooom=YES&\[aplūkots 10.04.2022.\]](https://www.bger.ch/ext/eurospider/live/de/php/aza/http/index.php?highlight_docid=aza%3A%2F%2F14-10-2015-5A_174-2015&lang=de&type=show_document&zooom=YES&[aplūkots 10.04.2022.]).

¹⁷ Rapold M., Ferrari-Visce R. Die Widerklage nach der Schweizerischen Zivilprozessordnung. Pieejams: <https://www.concordiabern.ch/wp-content/uploads/2018/08/Die-Widerklage-nach-der-Schweizerischen-Zivilprozessordnung.pdf> [aplūkots 10.04.2022.].

¹⁸ Civillikums: Latvijas Republikas likums. Valdības Vēstnesis, 20.02.1937., Nr. 41 [08.11.2021. red.].

¹⁹ Kalniņš E. Privāttiesību teorija un prakse. Raksti privāttiesībās. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2005, 97. lpp.

materiāltiesiskās attiecības esamību, grozīšanos vai izbeigšanos (Civilprocesa likuma 128. panta otrās daļas 5. punkts).²⁰

Attiecīgi Civilprocesa likuma 192. pantā ietvertais tiesas pienākums ievērot prasījuma robežas divpusējas prasības gadījumā tulkojams plašāk un uzskatāms par pienākumu ievērot prasības priekšmeta robežas.²¹

Šveices tiesību doktrīnā ir atzīts, ka prasībai pašai par sevi nav divpusējas prasības juridiskas dabas; šāda daba izriet no veida, kādā prasītājs izvēlēties formulēt tiesai izvirzītos prasījumus, piemēram, prasītājam izvirzot prasījumu par konkrētu mantojuma sadales variantu, celtās prasības raksturs mainās, un atbildētājs var pretprasījumu izvirzīt tikai ar pretprasību.²² Tāpat arī atzīts, ja pušu tiesai izvirzītie prasījumi divpusējas prasības gadījumā ir saskaņoti, tad tie ir saistoši tiesai, bet, ja prasījumi nesakrīt, tad tiesa iegūst plašu rīcības brīvību.²³

No minētā secināms, ka materiālajās tiesībās nostiprinātā prasības divpusējā daba nav absolūta un tās izpausme civilprocesā atkarīga no prasītāja izdarītās izvēles prasību celt, to formulējot kā divpusēju prasību. Attiecīgi tiesas kompetence tiek paplašināta, iezīmējot civilprocesā objektīvās izmeklēšanas principa lomu tikai prasībās, kurās prasītājs savas pirms prasības celšanas stadijā piederējušās izvēles tiesības nodevis tiesai.

Piemēram, prasītājam nevēloties zaudēt īpašuma tiesības uz nekustamo īpašumu, bet lūdzot izbeigt kopīpašumu, veicot kopīpašuma reālu sadali, tiesai netiek nodots izvērtēt citu kopīpašuma izbeigšanas veida noteikšanu. Šādos apstākļos, piemērojot tādu kopīpašuma izbeigšanas veidu, kā rezultātā prasītājs zaudētu īpašuma tiesības uz nekustamo īpašumu, tiktu gan pārsniegtas prasījuma robežas, gan nepamatoti tiktu aizskartas prasītāja tiesības uz īpašumu, ko aizsargā Satversmes 105. pants.

Attiecīgi ir nošķiramas prasības, kad prasītājs, ceļot prasību, lūdz tiesai konkrētu kopīpašuma izbeigšanas, saskarsmes kārtības noteikšanas vai laulāto kopīgās mantas sadales veidu, no tām prasībām, kad prasība celta, tikai norādot prasības priekšmetu, bet konkrēta izbeigšanas, kārtības vai sadales veida noteikšana atstāta tiesas ziņā.

Izskatot šādu kategoriju lietas, jāņem vērā materiāltiesiskā situācija, ko prasītājs vēlas procesuāli īstenot; nav pamata uzskatīt, ka materiālās tiesību normas ierobežo prasītāja izvēles tiesības par tiesai izvirzāmajiem prasījumiem.²⁴

Civilprocesā nostiprināts dispozivitātes un sacīkstes princips. Ar dispozivitātes principu jeb prāvnieku personīgo autonomiju jāsaprot personīgās iniciatīvas tiesības un tiesības brīvi rīkoties ar dažādiem aizstāvēšanās līdzekļiem procesā.²⁵ Procesuālo

²⁰ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 15.11.2006. spriedums lietā Nr. SKC-635. Pieejams: <https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs/civillietu-departaments/klasifikators-pec-lietu-kategorijam/civilprocesa-likums/b-dala-tiesvediba-pirmas-instancas-tiesa-127-40610-pants/ceturta-sadala-prasibas-tiesvediba-127-232pants/18nodala-prasibas-celšana-127-136pants> [aplūkots 27.03.2022.].

²¹ Civilprocesa likuma komentāri. I daļa (1.–28. nodaļa). Sagatavojis autoru kolektīvs prof. K. Torgāna zinātniskajā redakcijā. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2011, 413. lpp.

²² Ammann D. Die Erbteilungsklage im schweizerischen Erbrecht. Zurich: Dike Verlag AG, 2020, 286., 306. lpp.

²³ Wolf S., Brazerol R. Grundsätze für die Vornahme der Erbteilung durch das Gericht. Pieejams: https://www.ziv.unibe.ch/ueber_uns/personen/personen_abt_prof_wolf/e248082/e762271/e766338/AJP2016Erbteilung_Wolf_Brazerol_ger.pdf [aplūkots 27.03.2022.].

²⁴ Ammann D. Die Erbteilungsklage im schweizerischen Erbrecht. Zurich: Dike Verlag AG, 2020, 214.–215. lpp.

²⁵ Bukovskis V. Civilprocesa mācības grāmata. Rīga: Autora izdevums, 1933, 233.–234. lpp.

darbību izdarīšana vai neizdarīšana, tostarp prasības tiesības izmantošana, atkarīga vienīgi no puses subjektīviem ieskatiem.²⁶ Savukārt sacīkstes princips paredz, ka prāvnieku strīdīgās attiecības tiesa apspriež pēc tiem datiem, kurus puses iesniegušas tiesai, un vienīgi šie dati ir tiesai nepieciešamais procesuālais pierādījumu materiāls.²⁷ Tiesneša rīcība var būt saistīta tikai ar likumības principa ievērošanu vai pārkāpšanu.²⁸

Tikai prasības, kurās prasītājs nav norādījis konkrētu strīda risinājuma veidu, ir uzskatāmas par divpusējām prasībām, kuru ietvaros atbildētāja paustie pretprasījumi tiek ņemti vērā bez pretprasības celšanas, jo tikai tādās prasībās prasītājs ir nodevis tiesai izdarīt izvēli par konkrētā strīda atrisināšanas veidu.

Tieši šāda divpusējas prasības uzlūkošana autores ieskatā atbilst dispozitivitātes un sacīkstes principam, jo ļauj prasītājam izvēlēties, kādus un ar ko pierādītus prasījumus tiesai izvirzīt – vispārīgus, ļaujot tiesai noteikt atbilstošāko strīda risinājumu, vai konkrētus, citus risinājumus izslēdzošus prasījumus.

2. Pretprasības celšana divpusējā prasībā

Tā kā Civilprocesa likums nesatur norādes par divpusēju prasību, tad praksē atbildētāji, kas vēlas ne tikai iebilst pret celto prasību, bet līdz ar iebildumiem panākt sev vēl kādu citu labumu, ne tikai celtās prasības noraidīšanu, šobrīd izvēlas celt pretprasību, tādējādi izvirzot savus pretprasījumus.

Latvijas Republikas Senāta Civillietu departaments ar 2021. gada 8. jūnija spriedumu lietā SKC-542/2021²⁹ norādījis, ka, tā kā strīda priekšmets ir viens – kopīpašuma izbeigšana, uz ko arī vērst prasītāja izvirzītais prasījums, tad jautājums par kopīpašuma sadales veidu atbilstoši Civillikuma 1075. pantam ir tiesas kompetencē un par patstāvīgu prasījumu nav uzskatāms. Tādējādi pretprasība par to pašu prasības priekšmetu ir pieņemta nepamatoti.

Pretprasība ir patstāvīga prasība, ko atbildētājs ceļ pret prasītāju uz prasītāja celtās prasības pamata ierosinātajā lietā, taču pretprasībai un prasītāja prasībai nav jābūt celtai uz viena priekšmeta, uz viena pamata, un tām nav jābūt vērstām uz viena mērķa sasniegšanu, iekams divpusēja prasība ietver vienu prasības priekšmetu un pamatu. Starp pretprasību un divpusējo prasību ir trīs galvenās atšķirības. Pirmkārt, materiālās tiesības ierobežo iespēju celt pretprasības divpusējā prasībā, un tikai šajās tiesiskajās attiecībās iesaistītās personas ir leģitimētas celt divpusēju prasību. Otrkārt, atšķirībā no pretprasības divpusējai prasībai ir viens prasības pamats, un atbildētāja pretprasījumi divpusējas prasības gadījumā vienmēr ir ierobežoti ar prasītāja noteikto prasības pamatu, savukārt pretprasības sasaisti ar celto prasību vairāk vieno

²⁶ Līcis A. Prasības tiesvedība un pierādījumi. Prof. K. Torgāna zinātniskajā redakcijā. Mācību līdzeklis tiesību zinātņu studentiem. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2003, 55. lpp.

²⁷ Bukovskis V. Civilprocesa mācības grāmata. Rīga: autora izdevums, 1933, 235. lpp.

²⁸ Ose D. Pierādīšanas institūta principi civilprocesā. Daugavpils Universitātes 54. starptautiskās zinātniskās konferences materiāli. Daugavpils Universitāte. Akadēmiskais apgāds "Saule". 2013, 443.–448. lpp. Pieejams: https://dukonference.lv/files/proceedings_of_conf/54konf_proceedings.pdf [aplūkots 07.01.2022.].

²⁹ Latvijas Republikas Senāta Civillietu departamenta 08.06.2021. spriedums lietā Nr. C30434016, SKC-542/2021. Pieejams: <https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs/civillietu-departaments/hronologiska-seciba?lawfilter=0&year=2021> [aplūkots 07.01.2022.].

priekšrocība panākt atbildētāja prasījuma novērtēšanu vienā procesā ar prasītāja celto prasību, kurai atbildētājs iebilst, kas noved pie tiesvedības priekšmeta paplašināšanas. Pretprasības gadījumā atbildētājs sevi pozicionē kā pretprasītāju un ievieš tiesvedībā jaunu, no prasītāja galvenā prasījuma atšķirīgu, patstāvīgu prasības pamatu. Treškārt, divpusējas prasības gadījumā pušu tiesai izvērtēšanai nodotie prasījumi ir savstarpēji atkarīgi un tiem nav patstāvīga rakstura, turpretī lietās, kurās ir celta pretprasība, šādas savstarpējas atkarības iezīmes nav.³⁰

No minētā autore secina, ka divpusēja prasība ir nošķirama no pretprasības; divpusējas prasības tvērums pēc jēgas ir plašāks nekā vispārīgās prasības tvērums un civilprocesuāli ekonomiskāks nekā prasības un pretprasības tvērums vienā tiesvedībā.

Divpusēja prasība nav vērsta uz savstarpēju ieskaitu, un pušu izvirzītajiem prasījumiem ir viens prasības pamats. Divpusēja prasības un pretprasības kopīgā iezīme ir savstarpējs sakars un lietas ātrāka un pareizāka iztiesāšana. Būtiskākā atšķirība ir tā, ka ar pretprasības pieteikumu tiesvedībā tiek ieviests no pamatprasības atšķirīgs prasības pamats.³¹

Pretprasības celšanas tiesības un priekšnoteikumi ietverti Civilprocesa likuma 74. un 136. pantā, un pretprasību atteikt pieņemt var uz tiem pašiem pamatiem, kādi Civilprocesa likumā noregulēti attiecībā uz atteikumu pieņemt prasības pieteikumu, t. i., saskaņā ar Civilprocesa likuma 136. panta otrajā daļā noteikto, pretprasības pieņemšana izvērtējama arī saskaņā ar Civilprocesa likuma 132. pantu, kura pirmās daļas 4. punkts paredz, ka tiesnesis atsakās pieņemt prasības pieteikumu, ja tās pašas vai citas tiesas tiesvedībā ir lieta par strīdu starp tām pašām pusēm, par to pašu priekšmetu un uz tā paša pamata. Izņemot šo relatīvo nosacījumu³², citu pamatu pretprasības nepieņemšanai lietās, kas ierosināta uz divpusējas prasības pamata, Civilprocesa likuma 132. pants nesatur.

Attiecīgi, izvērtējot, vai, prasītājam ceļot divpusēju prasību, ir tiesiskajā regulējumā nostiprināts liegums atbildētājam celt pretprasību, ir izvērtējams jēdziena “par to pašu priekšmetu un uz tā paša pamata” tvērums.

Analizējot Civilprocesa likuma 132. panta pirmās daļas 4. punktā norādīto – par to pašu priekšmetu un uz tā paša pamata –, nevar bez ievēribas atstāt Civilprocesa likuma 132. panta pirmās daļas 5. punktā noteikto, ka tiesnesis atsakās pieņemt prasības pieteikumu, ja strīdā starp tām pašām pusēm, par to pašu priekšmetu un uz tā paša pamata ir likumīgā spēkā stājies tiesas spriedums vai lēmums izbeigt tiesvedību sakarā ar prasītāja atteikšanos no prasības vai pušu izlīguma apstiprināšanu.

Secīgi, ja divpusējā prasībā celt pretprasību liedz interpretācija, ka atbildētāja intereses jau nodrošina celtā divpusējā prasība, tad arī uz šādu atbildētāju, kas bija iesaistīts tiesvedībā ar prasītāju, kurš cēlis divpusēju prasību, attiecināms Civilprocesa likuma 132. panta pirmās daļas 5. punktā noteiktais, kas liedz celt jaunu prasību.

Minētajā saskatāmas pretrunas, jo Civilprocesa likuma 132. panta pirmās daļas 4. punkts nosaka pamatu tiesai atteikt pretprasības pieņemšanu lietās, kurās prasītājs cēlis divpusēju prasību, taču vienlaikus Civilprocesa likuma 132. panta pirmās daļas

³⁰ Ammann D. Die Erbteilungsklage im sweizerischen Erbrecht. Zurich: Dike Verlag AG, 2020, 268.–269., 276. lpp.

³¹ Ammann D. Die Erbteilungsklage im sweizerischen Erbrecht. Zurich: Dike Verlag AG, 2020, 286.–287. lpp.

³² Čakste K. Civilprocess. Rīga: SIA “Limited Company”, 2016, 78. lpp.

5. punkts nosaka pamatu tiesai atteikt pieņemt prasību, kas celta pēc tam, kad izbeigta tiesvedība, piemēram, sakarā ar to, ka prasītājs atteicies no prasības.

Civilprocesa likuma 136. panta un 132. panta pirmās daļas 4. un 5. punkta pašreizējā redakcija nepamatoti aizskar atbildētāja intereses, jo, prasītājam atsakoties no celtās divpusējās prasības, atbildētājam nav nodrošināta iespēja iestāties lietā prasītāja statusā un turpināt tiesvedību.

Gadījumā ja rodas pamats izbeigt tiesvedību divpusējas prasības lietā, tiesvedība tiek izbeigta pilnīgi visā lietā, taču lietās, kurās celta pretprasība, izbeidzot tiesvedību prasības daļā, tiesvedība turpinās pretprasības daļā, ņemot vērā tās patstāvīgo raksturu. Tāpat divpusējas prasības gadījumā nav piemērojama prasījumu izdalīšana atsevišķā tiesvedībā, šāda izdalīšana saskaņā ar Civilprocesa likuma 135. pantu ir iespējama pretprasības gadījumā.

Tā kā divpusēja prasība nepiešķir atbildētāja izvirzītajiem iebildumiem patstāvīgu raksturu, liedzot atbildētājam celt pretprasību, iezīmējas divpusējas prasības trūkums attiecībā uz atbildētāja interešu aizsardzību, jo, prasītājam atsaucot celto prasību, tiesiskajā regulējumā nav piešķirtas atbildētāja tiesības iestāties prasītāja vietā un turpināt sāktu tiesvedību.

Lai nodrošinātu lietas taisnīgu izskatīšanu, Satversmes tiesas sniegtajā šā jēdziena tvērumā atbildētājam nav pamata liegt celt pretprasību lietās, kas ierosinātas uz prasītāja divpusējas prasības pamata, ja tāda ir atbildētāja izvēle.

Kopsavilkums

1. Divpusēja prasība nodrošina faktiskā strīda efektīvāku un pareizāku izšķiršanu, vienlaikus iezīmē civilprocesā objektīvās izmeklēšanas principa lomu.
2. Prasībai divpusējo dabu piešķir ne vien materiālajās tiesībās ietvertās prasītāja tiesības celt prasību tiesā par konkrēto prasības priekšmetu, bet galvenokārt prasītāja izdarītā izvēle par tiesai izvirzītajiem prasījumiem.
3. Prasītājam, izdarot izvēli sašaurināt tiesai izvirzītos prasījumus līdz konkrētam strīda risinājuma veidam, tiesai, nodrošinot tiesības uz taisnīgu tiesu, nav pamata paplašināt prasījuma robežas un uzlūkot šādu prasību kā divpusēju prasību.
4. Divpusējas prasības gadījumā liedzot atbildētājam celt pretprasību, tiek būtiski aizskartas atbildētāja tiesības.
5. Civilprocesa likumā ietvertais tiesas pienākums ievērot prasījuma robežas divpusējas prasības gadījumā tulkojams plašāk un uzskatāms par pienākumu ievērot prasības priekšmeta robežas.
6. Tiesiskuma nodrošināšanai nepieciešams regulējums divpusējas prasības iesniegšanai un izskatīšanai, jo divpusēja prasība disharmonē ar spēkā esošo sacīkstes principu, dispozivitātes principu un tiesas pienākumu ievērot prasījuma robežas.